

**KONINKLIJKE
VERENIGING
TER BEOEFENING
VAN DE
KRIJGSWETENSCHAP**

OPGERICHT 6 MEI 1865

Ereleden

Z.K.H. de Prins der Nederlanden

Z E. Luitenant-Generaal b.d.

M. R. H. Calmeyer

Generaal-Majoor b.d. J. J. de Wolf

Generaal-Majoor b.d.

E. R. d'Engelbronner

Bestuur

Voorzitter

J. P. Verheijen, bgen inf

Vice-voorzitter

A. T. M. Oonincx, cdre KLu

Leden

G. C. Berkhof, bgen gn

A. J. G. M. Blomjous, maj cav

mr. B. J. van Eenennaam

W. Kasteleyn, kol KLu

J. C. M. Knol, bgen inf

A. G. C. Kok, kol marns

W. H. van Riet, ktz

Redacteur

W. Walthuis, bgen inf b.d.

Molenstraat 78,

4841 CG Prinsenbeek

Secretaris

W. F. Anthonijsz, lkol cav

Denijsstraat 135,

2551 HJ Den Haag

Penningmeester

J. R. Karssing, maj cav

Meeuwenlaan 23

2352 CN Leiderdorp

girorekening 7 88 28

MARS IN CATHEDRA

15 OKT
1982

55

IN DIT NUMMER

Mededelingen van het bestuur:
Voordracht 3 mei 1982 — Mars
in Cathedra nr 54 — Bestuurs-
mutaties — Mededelingen voor
de leden/abonnees

1992

Pacifisme en neutralisme in
Europa, voordracht door prof.
dr. ir. J. J. C. Voorhoeve

1993

©

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Voordracht 3 mei 1982

Zoals reeds bij het samenstellen van de inhoud van het voorgaande nummer van dit orgaan moest worden gevreesd, is het niet mogelijk gebleken de ontvreemde bandopnamen terug te vinden. Als gevolg daarvan kan in het thans voorliggende nummer wel de tekst van de gehouden voordracht worden gepubliceerd doch niet, zoals gebruikelijk, tevens het gecomprimeerde verslag van de aansluitende discussie. Het Bestuur betreurt

zulks ten zeerste, maar rekent in dezen op enig begrip van de zijde der leden. Verheugend is het daarbij dat de inleider, prof. dr. ir. Voorhoeve, zich de moeite heeft willen getroosten de tekst van zijn voordracht alsnog enigzins aan te passen, zodat deze nu de vorm heeft gekregen van een afgerond artikel.

Mars in Cathedra nr 54

De in het vorige nummer dreigende leemte moest op korte termijn

worden opgevuld. Met instemming van het Bestuur benutte de redacteur daartoe een gereedliggend manuscript, dat oorspronkelijk was bedoeld voor publikatie in het maandblad Militaire Spectator en dat dan ook afweek van hetgeen normaliter in Mars in Cathedra verschijnt. Aangezien evenwel de in dat artikel vervatte informatie voor het grotere lezerspubliek van de Militaire Spectator was bestemd, is thans besloten tot herplaatsing in dat blad, en wel in het komende novembern timer. Voor deze doublure — waarvan overigens slechts de leden van de Koninklijke Vereniging zullen kunnen kennismaken — moge eveneens begrip worden verzocht.

Bestuursmutaties

Vooruitlopende op de vereiste goedkeuring door de algemene ledenvergadering heeft het Bestuur zich genoodzaakt gezien in enkele onverwachte vacatures te voorzien. Drukke bezigheden noopten prof. dr. ir. Voorhoeve zijn bestuurslidmaatschap te beëindigen; *mr. B. J. van Eenennaam*, in de kring dergenen die in de krijgswetenschappen in ruime zin zijn geïnteresseerd reeds bekend door verscheidene publikaties, werd bereid gevonden de opengevallen plaats in te nemen. Daarenboven vond de penningmeester, maj int drs. Rhoen, in het aanvaarden van een nieuwe werkkring aanleiding zijn functie in het bestuur ter beschikking te stellen; als zijn opvolger verklaarde *maj cav J. R. Karsing* zich bereid de verenigingsfinanciën te beheren. Over de wijze waarop de vervanging van kol marns Kok — met flo vertrekkende en derhalve niet langer in functie als directeur van de Marine Stafschool — en van ktz Van Riet, die een functie in het buitenland gaat vervullen — zal worden geregeld. zal zo spoedig mogelijk nader worden bericht.

Mededeling voor de leden / abonnees

In verband met de per 1 september 1982 geëffectueerde mutaties in het bestuur wordt de leden / abonnees verzocht correspondentie betreffende contributie en / of abonnementsgelden, alsmede betalingen te richten aan:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, p/a Meeuwenlaan 23, 2352 CN Leiderdorp, girorek. 7 88 28.

Het adres voor het opgeven van nieuwe of verlengen van bestaande abonnementen, het aanmelden van nieuwe leden en het melden van adreswijzigingen blijft:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, p/a Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk, tel. (070) 98 46 20.

Pacifisme en neutralisme in Europa*

prof. dr. ir. J. J. C. Voorhoeve

„Een pacifistische en neutralistische tendens begint vorm te krijgen in West-Europa. Dit zal rampzalige gevolgen meebrengen voor de verdediging van West-Europa”. Zó gaf het Persbureau Nieuw China in augustus 1981 zijn visie op de ontwikkelingen in ons werelddeel.¹ In dezelfde maand verscheen in het Westen een artikel van Andrei Sacharov. De Russische strijder voor vrede en mensenrechten stelde: „Hoe eenvoudig kan de pro-Sovjetrussische propaganda niet massale eenzijdige campagnes opzetten tegen de plaatsing van Amerikaanse (. . .) raketten (. . .). Hoe dikwijls neemt de Westerse intelligentsia, wanneer zij protesteert tegen de bewapeningswedloop (. . .) niet een eenzijdige positie in, waarbij zij geen rekening met de werkelijkheid houdt? (. . .) De publieke opinie in het Westen moet de ernst van het totalitaire gevaar onderkennen en beseffen dat zij psychologisch ongewapend is tegenover dit gevaar”.²

Een tegenovergestelde mening vindt men onder socialistische Westeuropese politici. Erhard Eppler hield in de nazomer van 1981 Helmut Schmidt en de zijnen voor dat ééns de meerderheid van de Sociaal-Democratische Partij, de vakbonden, de kerken en het grootste deel van de jeugd tot deze hoopvolle nieuwe stroming zouden behoren.³ De pacifist Michael Foot riep, aan het einde van het Labourcongres, uit dat hij „een onverbeterlijke, ongeneeslijke vredeshitser was”, waarin hij luid werd bijgevallen.⁴

* De schrijver is dank verschuldigd aan drs. J. de Reus voor diens onderzoeksassistentie.

¹ *NRC-Handelsblad* (1981)(17 aug.), Persbureau Reuter.

² *NRC-Handelsblad* (1981)(29 aug.).

³ *Der Spiegel* (1981)(25).

⁴ *NRC-Handelsblad* (1981)(30 sep.).5.

Deze vier citaten schetsen het belang dat in en buiten de NAVO aan dit onderwerp wordt gehecht. Het is een complexe en emotioneel geladen materie, die hier stapsgewijs zal worden behandeld. Het is goed, eerst bij de terminologie stil te staan: Confucius zei al dat de grootste politieke hervorming die hij zich kon voorstellen, hieruit bestond dat ieder de juiste woorden zou gebruiken. Na een poging tot enkele definities wordt stilgestaan bij de verschijningsvormen van ons onderwerp in een aantal Europese landen. Daarna kijken wij naar de omvang van het fenomeen, zoals dat uit de publieke-opiniecijfers blijkt. Vervolgens passeren mogelijke oorzaken de revue. Tot slot volgt dan de persoonlijke visie van de schrijver op het pacifistisch-neutralisme.

Het Nederlandse pacifistisch-neutralisme is bekend geworden door een artikel van de Amerikaanse historicus Walter Laqueur („Hollanditis: a new stage in European neutralism”. *Commentary* (1981)(aug.)19-26). Laqueur beschouwt het als een besmettelijke ziekte, die ook andere Europese landen kan aantasten, vooral waar de weerstand ertegen even gering dreigt te worden als in Nederland. Met het woord Hollanditis bedoelt Laqueur niet alleen maar een voorkeur voor een neutralistische opstelling en een pacifistisch defensiebeleid. Hij en anderen die erover hebben geschreven, halen er verschillende verschijnselen bij, zoals overtrokken verwachtingen van de mogelijkheden van de Oost-Westdialoog en ontspanning, een betrekkelijk geringe onafhankelijkheidswil en niet al te veel waardering voor de Westerse maatschappij. Ook een

geringe bereidheid duidelijke politieke besluiten te nemen, dus een zekere politieke wilsverlamming, zowel in defensie- als in sociaal-economische problemen, lijkt van het ziektebeeld deel uit te maken.

Pacifisme

De ziekte die Nederland zoveel internationale belangstelling bezorgt, schijnt door twee bacteriën te worden veroorzaakt: een pacifistische en een neutralistische. Nu is pacifisme het geloof in de mogelijkheid van duurzame vrede en de strijd tegen bewapening en alles wat met oorlog te maken heeft. Volgen wij de definitie van Van Dale, volgens welke een pacifist een „voorstander van de vrede” is, dan behoort, naar ik aanneem, ieder tot deze politieke stroming. Maar Van Dale is te vaag. Het is van belang de verschillende soorten en gradaties van pacifisme goed van elkaar te onderscheiden.

Ten eerste is er het algemene pacifisme, als een vredelievende instelling. Ten tweede het pacifisme dat niet principieel is, maar de defensie kritisch volgt en de defensie-inspanning wenst te verminderen. Ten derde is er het principiële pacifisme, dat afwijzend staat tegenover iedere toepassing van geweld.

Tussen het algemene en het principiële pacifisme bevindt zich het selectieve pacifisme. Het politiek-selectieve pacifisme laat de houding afhangen van de politiek-ideologische context. Zo zijn er velen in West-Europa die pacifistisch zijn ten aanzien van de nationale verdediging, maar zij wijzen de toepassing van geweld door bevrijdingsbewegingen in de Derde Wereld niet af, of staan daar zelfs positief tegenover. Deze inconsequentie vindt men soms ter linkerkant. Anderzijds doet zich ook het omgekeerde voor: er zijn mensen die de eigen defensie-inspanning vurig ondersteunen, doch zeer kritisch staan tegenover bewegingen die met behulp van geweld een onrechtvaardig regime willen afwerpen. Deze dubbele standaard vindt men wel ter rechterzijde van het politieke spectrum.

Naast dat politiek-selectieve pacifisme is er ook

een militair-selectief pacifisme. Zo neemt in het bijzonder in West-Europa het atoompacifisme toe, dat niet principieel de conventionele wapens verwerpt en nog weinig aandacht toont voor andere massavernietigingswapens dan nucleaire – zoals de chemische – die evenveel reden tot zorg geven.

De principiële pacifist meent dat geweld en oorlog, hetzij defensief of agressief, altijd ethisch illegitiem zijn. De utilitaire pacifist is van mening dat geweld ineffectief is voor het bereiken van wenselijke doelen. Het politieke pacifisme beklemtoont de mogelijkheden niet-gewelddadige middelen tegen binnenlandse en buitenlandse tirannie en exploitatie te gebruiken. Geweldloos verzet is volgens deze doctrine in staat de houding van een tiran of bezetter te veranderen en hem van zijn machtsinstrumenten te beroven. Zo meende Ghandi, dat het fascistische geweld van Duitsland en Japan door geweldloze actie en „truth power” kon worden gebroken.

Neutralisme

Neutralisme betekent in het algemeen een houding van afzijdigheid in de politiek, in het bijzonder het geen partij kiezen in de tegenstelling tussen communistische en niet-communistische staten. Evenals het pacifisme is de neutralistische bacil een soort met vele variëteiten. Men kent gewapend en ongewapend neutralisme, en opgelegd en vrijwillig neutralisme. Het opgelegde neutralisme kan eenzijdig zijn afgedwongen door een machtig buurland – zoals het neutralisme van Finland – of het kan multilateraal met volledige instemming van het onderhavige land zijn vastgelegd in een internationaal verdrag, zoals de Belgische neutraliteit na 1839. Vrijwillige neutraliteit is de Nederlanders goed bekend: tussen 1648 en 1940 is ons land vaak langdurig vrijwillig neutraal geweest.

Het woord neutralisme is vooral in de jaren '60 in zwang gekomen als gevolg van het verschijnsel dat veel Afrikaanse en Aziatische naties zich met geen van beide zijden in de Koude Oorlog

in militaire bondgenootschappen wensten te verbinden.

Het woord heeft aanzienlijk minder nauwkeurigheid dan de oude diplomatieke term neutraliteit die betekende dat een land, volkenrechtelijk gesproken, zich onthield van het kiezen van partij in een oorlog tussen twee of meer partijen.

In de jaren '50 kreeg de term neutralisme de bijklank van morele onverschilligheid in de strijd tegen het communisme. Daarom sprak Nehroe liever van ongebondenheid en Nasser van positieve neutraliteit. Typisch is dat de traditioneel neutrale landen, zoals Ierland en Zweden, door de conferentie van ongebonden staten niet zijn uitgenodigd lid te worden. Dat beklemt het onderscheid tussen neutraliteit in de volkenrechtelijke zin des woords en neutralisme of ongebondenheid als beleid dat in veel Derde-Wereldlanden hoeksteen van de buitenlandse politiek is geworden.

Nehroe zag de strijd tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie als rivaliteit om de wereldmacht, niet als het gevolg van een ideologisch conflict. Nieuwe gevoelens van sommigen in West-Europa, te weten dat de supermachten moreel gesproken in dezelfde categorie behoren en de wereld overal naar hun hand trachten te zetten, sluiten aan op dat Indiase neutralisme van het begin van de jaren '50. Ook Nehroe's gedachten dat een neutralistisch land een bemiddelaar zou kunnen zijn, een kanaal voor de communicatie tussen de supermachten, en bovendien een matigende rol zou kunnen spelen, vindt men nu weer terug bij degenen die in West-Europa naar neutralisme neigen.

Het pacifistisch-neutralisme in Europa

Zowel bij pacifisme als neutralisme gaat het dus om woorden met diverse betekenissen en om bewegingen met uiteenlopende verschijningsvormen. In de huidige analyse gaat het om het gebied waarop deze twee begrippen elkaar overlappen. De pacifistisch-neutralistische stroming in West-Europa definiëren wij als een internationale beweging bestaande uit zeer verschillen-

de groeperingen, die echter alle pleiten voor een onmiddellijke verlaging van de nationale defensie-inspanning, een eenzijdige vermindering van de westelijke nucleaire wapens, verzachting van de confrontatie met het Sovjetrussische communisme, ontspanning in de Oost-Westverhouding en een vermindering van de samenhang en discipline binnen de blokken. Een ander kenmerk van de meeste van deze groeperingen is dat zij een verandering van het Westerse economische model van vrije ondernemingswijze productie in een sterk gesocialiseerde economie wensen. Deze beweging doet zich voornamelijk in Noordwest-Europa voor, leeft naar verhouding het sterkst onder socialisten, communisten, protestanten, intellectuelen, werknemers in de kwartaire sector, vrouwen- en jongerenbewegingen en milieubeschermers, maar ook in andere groeperingen.

De Bondsrepubliek Duitsland

In de Bondsrepubliek Duitsland komen de pacifistische en neutralistische tendensen de laatste twee jaar sterk opzetten. Deze stroming in Duitsland is geen totaal nieuw verschijnsel. In de jaren rond de Eerste Wereldoorlog liepen Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg al te hoop tegen het geweld van de „kapitalistische” maatschappij. In de republiek van Weimar werden acties gevoerd tegen het militarisme, o.a. door Bertold Brecht en Erich Maria Remarque. Ook daar klonk een humanitair-communistische ondertoon. Het fascisme maakte hardhandig een einde aan dat pacifisme. Rondom 1950 dook het pacifisme vooral op in de socialistische beweging die met neutraliteitsgedachten speelde. Aan het einde van de jaren '50 nam het de vorm aan van demonstraties tegen de atoombom. Deze „Kampf gegen den Atomtod” was geïnspireerd door de linkervleugel van Labour, die in 1958 een „ban-the-bomb” protestmars organiseerde. In de Bondsrepubliek kwam de aanhang uit de oppositionele hoek van SPD en links-liberalen, vakbonden en kerkelijke leiders. Het was een protest tegen het CDU/CSU-defensiebe-

leid, in het bijzonder tegen het besluit de Bundeswehr te voorzien van voor atoomwapens geschikt materiaal.

Deze beweging sliep weer in, doordat de SPD via het Godesberger programma haar koers verlegde en verantwoordelijkheid ging dragen in de regering. De actiegroepen dienden nu zonder de formele steun van de SPD – en de vakbonden – verder te gaan. Toen de SPD in de regering kwam en Brandt de Ost-Politik voerde, zakten de activiteiten van het pacifistisch-neutralisme naar een lager niveau. Ook werd de grootste aandacht opgeëist door de oorlog in Vietnam.

Tot ongeveer 1978 was er maar weinig pacifistisch-neutralistische kritiek hoorbaar op het regeringsbeleid en het NAVO-bondgenootschap. De laatste twee jaar is de stemming drastisch omgeslagen en ondervindt de regering-Schmidt toenemende kritiek, vooral uit eigen gelederen.

De Westduitse pacifistisch-neutralistische beweging bestaat uit een aantal groeperingen, die zich gemeenschappelijk hebben georganiseerd en gezamenlijk actie voeren. Tegen het einde van de jaren '50 werd de Aktion Sühnezeichen Friedensdienste (ASF) opgericht. In het begin was het doel daarvan, verzoenend te handelen en opzichte van landen die in de Tweede Wereldoorlog zwaar hadden geleden. Van 1969 af startte het werk in eigen land, toen de Evangelische Kirche opdracht gaf alternatieven te ontwikkelen voor de militaire dienst. Sinds 1974 organiseert de ASF elk jaar een Festival der Friedensdienste.

Voor de laatste jaren laten de kerken daarin van zich spreken. Zo was de Kirchentag in juni 1981 in Hamburg één grote aanklacht tegen de Duitse regeringspolitiek. Deze Kirchentag stond in het teken van de angst voor de kernwapens en de kritiek op het Westen. Deze kerkelijke beweging heeft een leidende rol vervuld bij acties zoals „Ohne Rüstung leben”, en „Frieden schaffen ohne Waffen”. In het bijzonder keert men zich tegen de modernisering van NAVO-kernwapens en het buitenlandse beleid van de regering Reagan. Hoogtepunt was de demonstratie van 300.000 mensen in Bonn in oktober 1981.

Een groeiend aantal leden van de beide regeringspartijen, voornamelijk jongere SPD- en ook wel FDP-leden, alsmede de Duitse communistische partij (DKP), de socialistische „Falcken” en allerlei actiegroepen werken eraan mee. Binnen de SPD wordt de stroming tegen de recente NAVO-besluiten en de eigen leiding steeds sterker. Velen zijn van mening dat het machtsevenwicht moet worden vervangen door het beginsel van „stabiliteit via minimale afschrikking”. Achter deze actie scharen zich ook de alternatieven, d.w.z. het Nationale Verbond van Burgerinitiatieven ter Milieubescherming (BBU), de „Grünen” en actiegroepen tegen kernenergie. Bekend is het Krefelder Appell, dat in de afgelopen jaren ongeveer een miljoen handtekeningen heeft verzameld tegen de NAVO-moderniseringsbesluiten.

Engeland

Evenals in de Bondsrepubliek gaat in Engeland het pacifistisch-neutralisme terug tot aan het begin van deze eeuw. Vooral de Eerste Wereldoorlog is een stimulans geweest voor de ontwikkeling van het pacifisme. Die zinloos lijkende, bloedige oorlog deed duizenden jonge Britten in de jaren '20 en '30 de Oxford-eed zweren, waarin zij beloofden nooit meer voor koning of land te zullen vechten. Het was in die tijd dat de gedragingen van munitiefabrikanten als oorlogsfactor werden gezien; terzelfder tijd werd ook de gedachte populair dat het winststreven in de markteconomie tot oorlog en geweld leidt.

De ervaringen van de tweede helft van de jaren '30 en de Tweede Wereldoorlog deden menig pacifist van gedachten veranderen. Enkelen werden echter door het geweld van deze oorlog juist in hun mening gesterkt. Deze oude garde geeft nu nog gedeceltelijk de toon aan.

Na de aankondiging van de waterstofbom lanceerde Lord Fenner Brockway in 1954 de eerste actie tegen kernwapens. Aan het einde van de jaren '50 groeide de Campaign for Nuclear Disarmament uit tot een grote beweging. In 1960 nam de Labourpartij een resolutie voor eenzijdig-

ge ontwapening aan, die de partij bijna in tweeën scheurde. Aan het begin van de jaren '60 sliep de CND echter in, wellicht omdat de vreedzame oplossing van de Cubacrisis had aangetoond dat kernwapens inderdaad een weerhoudend effect hebben op de bereidheid van grote mogendheden tot geweld over te gaan.

In Engeland speelden o.a. de filosoof Bertrand Russell, de marxist Thompson en de schrijver J. B. Priestly een rol in de pacifistische beweging. Ook de huidige Labourleider Michael Foot was een van de topmensen van de CND in de jaren '60. De pacifistische beweging was invloedrijk en veroorzaakte grote spanningen binnen Labour toen die partij in oppositie was; in de regeringsperiode van Labour kreeg het pacifisme echter geen voet aan de grond.

In 1980 sprak de Britse vakcentrale TUC zich uit voor atoomontwapening; daarbij werd gepleit voor multilaterale ontwapening, met ruimte voor unilaterale initiatieven. Dit jaar echter is de TUC naar links gezwaaid door zich uit te spreken voor eenzijdige ontwapening. Aangezien de TUC een grote invloed heeft op de Labourpartij, was te verwachten dat de Labourpartij ook een zwenking naar links zou maken. Deze verwachting kwam uit, doordat Labour zich in het najaar van 1981 uitsprak voor eenzijdige nucleaire ontwapeningsstappen. Als Labour binnenkort weer aan de macht zou komen, zullen de kruisraketten worden geweigerd en de Polarisraketten worden afgeschaft en niet worden vervangen door de Amerikaanse Trident. Ook zullen alle Britse en Amerikaanse atoombases worden opgeheven, zo wil het programma. Velen binnen Labour willen een kernwapenvrije zone in Europa scheppen. Ondanks de radicalisering van de partij was er toch nog een grote meerderheid tegen formele uittreding uit de NAVO.

De in 1981 opgerichte Engelse Social Democratic Party heeft als standpunt dat het NAVO-lidmaatschap een noodzaak is. Zij spreekt zich uit tegen eenzijdige nucleaire ontwapening. David Owen: „Het is essentieel binnen de NAVO te

blijven: wapenbeheersing en ontwapening kunnen niet worden bereikt als Groot-Brittannië alleen handelt”.⁵

Het congres van de Liberal Party in 1981 heeft zich uitgesproken tegen plaatsing van de kruisraketten op Brits grondgebied en voor multilaterale ontwapeningsonderhandelingen en een kernwapenvrij Europa. De liberale parlementaire fractie staat echter op het SDP-standpunt. SDP en Liberal Party staan dus ook in de defensie tussen Labour en de Conservatieven in.

Nederland

Het sterkst is de pacifistisch-neutralistische beweging in Nederland. Aan het begin van de jaren '50 was in Nederland de anti-atoomwapenbeweging nog voornamelijk in communistische handen. Voorts was het pacifisme ook vertegenwoordigd in de derde-wegbeweging, die wilde dat Europa zich noch met Amerika noch met het Russische machtsblok vereenzelvigde. Later vonden de pacifisten in toenemende mate onderdak bij de PSP. In 1961 vond in Nederland een grote paasmars plaats, die was georganiseerd door pacifistische en links-socialistische organisaties.

In Nederland is sinds het begin van de jaren '60 veel veranderd. In 1961 wilde de PSP de straat op met borden „geen kernwapens in Nederland”. Burgemeester Van Hall verbood de leus in het belang van de openbare orde. Nu staat ongeveer de helft van Nederland achter een dergelijke leus. De pacifistisch-neutralistische beweging kan met recht zeggen dat zij veel aan invloed heeft gewonnen.

Vanouds maken de doopsgezinden en Quakers deel uit van de antidefensiebeweging. In 1962 versterkte de Nederlandse Hervormde Kerk hun rangen door het gebruik van kernwapens te veroordelen, doch niet het bezit. De kerkelijke kritiek op de atoombewapening nam de daarop volgende jaren toe en leidde in 1967 tot de oprichting van het Interkerkelijk Vredesberaad waarbij negen kerken zich aansloten. Het jaar

⁵ *NRC-Handelsblad* (1981)(6 okt.).

1977 werd een keerpunt, toen de actie „stop de neutronenbom” werd georganiseerd en het IKV zijn invloedrijke campagne begon onder het motto: „De kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland”. In 1980 sprak de Hervormde Synode zich uit tegen niet alleen het gebruik, maar ook het bezit van kernwapens.

Inmiddels is in Nederland een samenwerkingsverband ontstaan van bewegingen die zich tegen kernbewapening verzetten. Dat verband bestaat uit IKV, Pax Christi, Stop-de-neutronenbom, Vrouwen voor Vrede, Vrouwen tegen Kernwapens, en het Platform van Radicale Vredesgroepen dat wordt gevormd door Kerk en Vrede, Aktie Het Kan Anders, de Doopsgezinde Vredesgroep, de Quakers, de actie Onkruid en de Vereniging van Dienstweigeraars, alsmede andere organisaties. Steeds meer groeperingen worden betrokken in de strijd tegen de kernwapens. In de krijgsmacht wordt gediscussieerd over de ethische toelaatbaarheid van meewerken aan de uitvoering van atoomtaken. Groepen artsen en verpleegkundigen hebben zich tegen de kernwapens uitgesproken. Particuliere organisaties op het terrein van ontwikkelingshulp hebben hetzelfde gedaan. Ook onderdelen van de vakbeweging zijn gevolgd. De voedingsbonden, de onderwijzersbond ABOP en de kunstenaarsbond van de FNV hebben zich scherp tegen de kernwapens uitgesproken. De Federatie Nederlandse Vakbeweging zelf is echter vooralsnog genuanceerder.

Sinds 1977 concentreert het IKV zijn aanvankelijk brede politieke acties op vermindering van de kernbewapening. Kijkt men naar de eerdere acties en publikaties, dan blijkt dat het 't IKV meer in het algemeen gaat om een wijziging van de Westeuropese maatschappij in socialistische richting. Het IKV heeft zich tegen de Europese integratie en tegen blokvorming in Oost en West gekeerd. Het IKV is in partijpolitieke kwesties geen neutrale instantie en heeft in verschillende politieke aangelegenheden duidelijke keuzes ge-

⁶ Zie: *Vredeskrant* (1972-1977); *Tien jaar IKV (1967-1977)*; nota *Het IKV 1966-'72*.

maakt en actie ondernomen.⁶ Politiek-ideologisch behoort het IKV thuis bij PSP, PPR en de linkerrijde van de Partij van de Arbeid. Het is frappant dat het tegelijkertijd grote invloed heeft weten te verkrijgen in D'66 en het CDA.

Andere kleinere landen

In Noorwegen wordt het neutralistisch-pacifisme vertegenwoordigd door een groot deel van de socialistische partij. De socialistische leider Jens Eversen bepleitte in zijn bijdrage aan het boek „Atoomwapens en onveiligheidspolitiek”⁷ een neutralisme voor Noorwegen zoals eerder bepleit door de Finse president Kekkonen. De Noorse Vrouwen voor de Vrede hebben deze beweging versterkt. De Noorse socialistische partij omarmde het plan voor een kernwapenvrije zone. Men verschilt nog van mening over de vraag of ook het Russische schiereiland Kola met zijn verregaande bewapening onderdeel daarvan zou moeten uitmaken. De Sovjet-Unie heeft tot nog toe laten blijken wél geïnteresseerd in een Scandinavische kernwapenvrije zone te zijn doch nauwelijks in een vermindering van de Russische bewapening in dat gebied. Het hoofd van de antikernwapenbeweging, Erik Alfsen, meent dat het inderdaad niet nodig is Russisch grondgebied in de kernwapenvrije zone te betrekken.

Het interessante is dat de Scandinavische landen reeds een dergelijke kernwapenvrije zone hebben, in die zin dat er geen kernwapens op hun grondgebied staan doch dat Russische kernwapens in grote concentraties aanwezig zijn, zowel te land ten oosten van dat gebied, als ter zee in het noorden, westen en zuiden, waarbij de SU niet blijkt te schromen met nucleair bewapende onderzeeboten zelfs de territoriale wateren van Zweden binnen te dringen.

Ook in Denemarken, waar het defensiedebat minder hevig woedt — wellicht omdat de Hollanditis daar al eerder begon — is het pacifistisch-neutralisme aanwezig.

⁷ J. Eversen e.a. — *Atoomwapens en onveiligheidspolitiek*. Oslo.

Al in de jaren '50 werd in Zweden massaal gedemonstreerd tegen kernwapens. Een meerderheid van de sociaal-democratische partij zag zich daardoor genoodzaakt het plan voor een eigen klein tactisch kernwapen op te geven. Ook in Zweden is de antikernwapenbeweging breed samengesteld en zijn vooral de linkse politieke partijen sterk erin vertegenwoordigd.

In Finland schijnt de discussie over de kernwapens op een lager pitje te staan.

In België komt de tegenstand tegen de kernwapens vooral van de socialisten en de communisten, en enigszins ook van liberale jongeren. De Vlaamse socialistenleider Karel van Miert betreerde in de verkiezingscampagne van 1981 nog dat de West-Europeanen permanente vazallen en nucleaire gijzelaars van de Verenigde Staten zijn geworden, en dat Europa meer dan ooit een Amerikaans protectoraat is.

De socialistische partijen van de Benelux en Scandinavische landen hebben inmiddels hun contacten op antimilitaristisch gebied verinnigd in het Scandilux-overleg, waarbij ook vertegenwoordigers van Labour en de SPD aanwezig zijn.⁸

Frankrijk

Frankrijk is een geval apart. Het pacifistisch-neutralisme bestaat daar vrijwel niet, met uitzondering van een ecologische splintergroep. Frappant is dat zowel communisten als socialisten de eigen kernmacht steunen. Er is een nationale consensus. De reden is dat in Frankrijk de onafhankelijkheidswil en het patriotisme aanmerkelijk groter zijn. De Fransen zijn niet bang daarvoor risico's te lopen, zo verzekeren zij anderen. In Frankrijk is er veel steun voor de modernisering van Amerikaanse kernwapens in Europa. In regeringskringen staat men bo-

vendien sceptisch tegenover de wapenbeheersingsonderhandelingen daarover. Het is ironisch te moeten vaststellen dat het zwarte schaap van het bondgenootschap, Frankrijk, sinds kort het land blijkt dat de grootste defensiebereidheid heeft en het minste is beïnvloed door pacifistisch-neutralisme. Het heeft van alle bondgenoten de grootste besluitkracht gehouden op defensie terrein. Grote verbazing werd gewekt, toen de nieuwe socialistische regering in Frankrijk scherper dan wie ook de pacifistisch-neutralistische tendens in Europa aanviel. Minister Claude Cheysson noemde het verzet tegen de modernisering van nucleaire wapens „onthutsend”. In juni 1981 stelde hij letterlijk: „Ik ben overtuigd van het feit dat in sommige grote landen het neutralisme nu een belangrijke kracht is, want het neutralisme is geen politiek, het is een opgeven, een laksheid, een maagpijn, en dat is dramatisch”.⁹ Zijn staatssecretaris verduidelijkte dat de Nederlandse houding neutralistisch was, hetgeen gevolgen zou hebben voor de verhoudingen binnen de EEG.¹⁰ Eerst werden zowel deze felle uitlatingen en de duidelijke pro-NAVO-verklaringen van de minister van defensie Hernu afgedaan als een tactische zet om politiek rechts van de betrouwbaarheid van de nieuwe regering te overtuigen. Toch houden de berichten aan waaruit blijkt dat de socialistische regering fel tegen neutralistische en pacifistische tendensen wenst op te treden en zeer is gespitst op het gevaar van een Sovjetrussisch overwicht over West-Europa.

Buiten West-Europa is het pacifistisch-neutralisme eigenlijk zeer zwak. Men kan Japan en de VS noemen. De Japanse beweging heeft een bekende oorzaak: de eerste kernwapens maakten een einde aan het Japanse fascisme ten koste van ruim 100.000 slachtoffers.

⁸ Volgens de deelnemers aan het Scandilux-overleg in oktober 1981 in Den Haag „moet er een eind komen aan de pogingen van supermachten hun veiligheid zeker te stellen en de risico's elders onder te brengen, bijvoorbeeld in Europa”. Aldus vatte de Nederlandse socialistische defensiespecialist mr. K. G. de Vries de gemeenschappelijke opvattingen samen (*NRC-Handelsblad* (1981)(20 okt.)). Opvallend in deze verklaring is dat daarin de VS en de SU over een kam wor-

den geschoren. Daarmee wordt genegeerd, dat het grootste geschilpunt en de grootste bron van spanning tussen deze twee juist de veiligheid en onafhankelijkheid van West-Europa – inclusief de Scandiluxlanden – is. De verklaring is daarmee een treffend voorbeeld van politiek neutralisme zonder neutraliteit.

⁹ *NRC-Handelsblad* (1981)(3 juni)3.

¹⁰ Zie ⁹.

In Amerika is het pacifistische denken aanwezig aan de linkerzijde van de Democratische Partij, zowel onder zeer jonge als zeer oude idealisten, en in wetenschappelijke instituten zoals het Institute for Policy Studies en het Centre for Defense Information. De antikernwapenbeweging is er nog zwak. In 1980 is een actie gestart om de hoeveelheid kernwapens te bevrozen („Freeze Campaign”). Steun daarvoor komt uit kerken en onderwijsorganisaties en van wetenschapsmensen. In Amerika voeren o.a. de katholieke bisschoppen een debat over de kernwapens. Kardinaal John Krol van Philadelphia en een veertigtal van de 370 bisschoppen stonden er in 1981 kritisch tegenover. De bisschoppenconferentie erkent echter, dat kernwapens agressie ontmoedigen. Men kan verwachten dat de Amerikaanse pacifistische beweging in de komende tijd zal groeien, mede als reactie op Reagans beleid.

In Oost-Europa is het particuliere, georganiseerde pacifisme afwezig. De officiële doctrine verzet zich scherp daartegen: Sovjetrussische schrijvers over internationale politiek wijzen het af. Lenin stelde: „Het pacifisme, hoe gering in betekenis ook, is voor ons onaanvaardbaar. Onze revolutionaire en militaire tradities zijn ons allen dierbaar, zijn ons volk heilig”.¹¹ Aansluitend daarop vindt men in een officieel verklarend woordenboek van de SU dat pacifisme „huichelachtige bourgeoispolitiek is van het afzien van alle revolutionaire en andere rechtvaardige oorlogen”.¹² Als toelichting volgt dan de stelling: „Pacifisme is een instrument om nieuwe oorlogen voor te bereiden onder de dekmantel van frasen over vrede”.¹³

Veel schoner klinkende woorden treft men evenwel aan in de internationale organisaties die met de SU in intensief verband staan en die vooral in Oost-Europa en onder Westeuropese

¹¹ M. P. van den Heuvel – *De militair-patriottische opvoeding van de Sovjetjeugd*. Staatsuitgeverij, Den Haag (1977)89.

¹² W. P. van den Bercken – *Het beeld van het Westen in de Sovjetpers.* Wolters-Noordhoff, Groningen (1980)111.

¹³ Zie ¹².

¹⁴ *NRC-Handelsblad* (1981)(3 okt.)3.

communisten actief zijn, zoals de Wereldvrede-raad.

Uit de contacten die het IKV heeft gelegd met de studieafdeling van de Evangelische Kerk in de DDR blijkt recent dat ook daar de belangstelling voor pacifisme begint te komen.¹⁴ Men kan slechts hopen dat deze zwaluw op den duur ook een zomer zal maken, en dat het pacifisme daar door zijn eenzijdigheid verliest. De massale vredesdemonstratie in december 1981 in Roemenië is een tweede zwaluw, al betrof het daar een door de overheid georganiseerde verplichte demonstratie, die vooral was gericht op het vergroten van Roemenië's nationale onafhankelijkheid binnen het Warschau-Pact en die dus niet goed met de protesten in West-Europa is te vergelijken.

De openbare mening in West-Europa

In de laatste jaren is in een aantal Westeuropese landen de vrees voor een nieuwe wereldoorlog enigszins toegenomen. Uit publieke-opiniepeilingen blijkt een breder wordend gevoelen dat de Sovjet-Unie expansionistisch en agressief zou zijn. Men heeft een groeiende zorg over de oplopende spanning tussen de supermachten. Vooral de invasie van Afghanistan heeft de angstgevoelens verhoogd. Ook de Poolse ontwikkelingen hebben daarbij een rol gespeeld.¹⁵ Toch is het slechts een minderheid die diep bezorgd is over mogelijke Russische agressie. In maart 1981 sprak ongeveer een derde van de ondervraagden in de Bondsrepubliek, Nederland en Noorwegen de zorg uit dat de Sovjet-Unie West-Europa in de komende vijf jaar zal aanvallen. In Frankrijk en Engeland lag dat aanmerkelijk hoger, namelijk de helft van de ondervraagden. Daarbij blijkt dat de beter opgeleiden minder bezorgd zijn over de Russische dreiging dan het algemene publiek, behalve in Frankrijk, waar de hoger opgeleiden juist meer bevreesd zijn voor de SU.¹⁶

¹⁵ K. P. Adler en D. A. Wertman – *Paper for the 1981 annual meeting of the American association of public opinion research*, at Buck Hill Falls (Pa) (1981)1.

¹⁶ Zie ¹⁵, blz. 2.

TABEL 1
Het beeld van de Amerikaanse en Russische sterkte, 1977-1981

	Engeland		Frankrijk		Bondsrepubliek		Italië*	
	'77	'81	'77	'81	'77	'81	'77	'81
VS het sterkst	10%	11%	16%	16%	15%	18%	24%	
Sovjet-Unie het sterkst	50%	52%	34%	30%	34%	35%	19%	
VS = SU	19%	27%	27%	38%	35%	33%	34%	
Geen mening	22%	11%	23%	16%	17%	14%	23%	

Vraagstelling. Als u de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten vergelijkt op dit moment qua totale militaire sterkte: wat is uw mening?

Bron. K. P. Adler en D. A. Wertman. — *Paper for the 1981 annual meeting of the American association of public opinion research*, Buck Hill Falls (Pa).

* Over Italië zijn voor het jaar 1981 geen gegevens beschikbaar.

TABEL 2
Voorkeur f.a.v. de nucleaire balans tussen Verenigde Staten en Sovjet-Unie, 1971

	Engeland	Frankrijk	Bondsrepubliek
Voorkeur voor VS-voorsprong	31%	12%	31%
Voorkeur voor SU-voorsprong	3%	3%	1%
Geen van beide	56%	71%	56%
Geen mening	11%	15%	13%

Vraagstelling. Wat is naar uw mening het beste: voorsprong op nucleair gebied voor de VS, de SU, of geen van beide?

Bron. U.S. Advisory Commission on Information — *28th Annual report to Congress* (1977).

In maart van dat jaar bleek ook, dat relatieve meerderheden in Frankrijk, Nederland en Noorwegen meenden dat bij de supermachten ongeveer een gelijke militaire kracht aanwezig is. Zoals uit tabel 1 blijkt, waren de meesten, die vonden dat er geen machtsevenwicht meer was, van mening dat de Sovjet-Unie vóór lag. Vooral in Groot-Brittannië bleek dat het geval: de helft van de ondervraagden zag de Sovjet-Unie als machtiger.¹⁷

Opvallend is overigens (zie tabel 2) dat de meeste bondgenoten van de Verenigde Staten niet de voorkeur geven aan Amerikaanse overmacht, maar aan gelijkwaardigheid van beide supermachten.¹⁸

In de meeste NAVO-landen bestaat nog steeds een absolute meerderheid die de voortzetting van het NAVO-lidmaatschap steunt. Frankrijk is een uitzondering en waarschijnlijk ook Griekenland. Behalve van het woord *Hollanditis* is er ook sprake van „*Hellenitis*”: het streven in Griekenland naar ongebondenheid, dat wordt inge-

geven door verwijten aan de NAVO en de VS, die volgens vele Grieken verantwoordelijk zijn voor de instandhouding van het kolonelsregime van 1967-'74, de bezetting van een deel van Cyprus door Turkije, en inmenging in binnenlandse aangelegenheden. De uitslag van de verkiezingen van 18 oktober 1981 bevestigde ook dat beeld: de socialistische PASOK kreeg 47,5%, de communistische KKE 10,6% van de stemmen. Beide zijn voor uittreding uit de NAVO en de EEG.¹⁹

In maart 1981 spraken absolute meerderheden van de ondervraagde Duitsers, Nederlanders en Italianen zich positief uit over de vraag of de NAVO essentieel is voor de veiligheid van het land. In België en Denemarken gold hetzelfde. Een analyse van de trend in een aantal landen toont dat deze opinie over de NAVO in de laatste tien jaar min of meer constant is gebleven.²⁰ Er zijn echter tekenen dat de steun voor de NAVO, althans in Nederland, in de tweede helft van 1981 zwakker is geworden.

¹⁹ *Volkskrant* (1981)(16 okt.)5; (19 okt.)1.

²⁰ Zie ¹⁵, blz. 6.

¹⁷ Zie ¹⁵, blz. 3.

¹⁸ Zie ¹⁵, blz. 4.

TABEL 3
Opties om de veiligheid te bewaren

Opties	Engeland	Frankrijk	Bondsrepubliek	Nederland	Noorwegen
1. De NAVO zoals deze nu werkt	35%	10%	57%	31%	57%
2. Een veranderde NAVO zodat West-Europa meer inbreng heeft en daarbij een hogere financiële bijdrage levert	16%	11%	17%	15%	11%
3. Terugtrekken uit militaire organisatie van NAVO; blijven in politieke organisatie, o. a. voor politieke consultaties	9%	28%*	8%	11%	6%
4. Een onafhankelijke Westeuropese defensie creëren, niet verbonden met de VS	15%	13%	9%	11%	6%
5. Veiligheid verzekeren door zich meer te schikken naar de belangen der SU	3%	7%	6%	6%	2%
6. Geen mening	24%	33%	5%	27%	18%

Vraagstelling. Ongeacht hoe u ten opzichte van de NAVO staat, welke optie staat het dichtste bij uw eigen mening over hoe uw land het beste voor zijn veiligheid kan zorgen?

Bron. Adler en Wertman (zie tabel 1).

* Bij Frankrijk werd optie 3 zo gesteld: Vooral op eigen strijdkrachten vertrouwen en in het Westelijk bondgenootschap blijven.

TABEL 4
NAVO-lidmaatschap of neutraliteit? (maart 1981)

Totale bevolking	Engeland	Bondsrepubliek	Nederland	Noorwegen	Frankrijk	Griekenland
In de NAVO	67%	67%	62%	74%	45%	12%
Neutraal	20%	14% (29)*	17% (25)*	15%	40% (31)*	58%
Geen mening	13%	19%	21%	11%	15%	30%

Vraagstelling. Wat denkt u dat beter is voor uw land: lid blijven van de NAVO of uittreden en een neutraal land worden?

Bron. International Communication Agency.

* Tussen haakjes: mening van hoger opgeleiden.

De West-Europeanen zullen het niet gauw eens worden over een alternatief voor de huidige NAVO. Vraagt men, zoals uit tabel 3 blijkt, aan het Westeuropese publiek welke alternatieven het wil om de veiligheid te verzekeren, dan blijkt tussen de 11 en 17% voorstander van een veranderde NAVO, waarin de Europeanen een grotere stem hebben doch ook een groter aandeel dragen in de defensielast. Minder dan een op de tien blijkt voorstander van de Franse oplossing, namelijk uittreden uit de militaire poot, maar behoud van de politieke poot van de NAVO. In Frankrijk heeft deze oplossing bij 28% van de mensen de voorkeur. Een onafhankelijke Westeuropese defensiemacht die niet met de Verenigde Staten is geallieerd, was de voorkeur van een op de zeven of nog minder. Ten slotte, de

optie „schikken naar de belangen van de Sovjet-Unie” kreeg slechts tussen 2 en 7% steun.²¹

Dat neutraliteit in de zin van niet-geallieerd zijn, een alternatief voor de NAVO is, wordt over het algemeen ruim verworpen. Hoewel opiniepeilingen erop duiden dat het publiek in West-Europa, als het even kan, graag buiten een Oost-Westconflict zou blijven, blijkt uit tabel 4 dat op de vraag wat men kiest: het NAVO-lidmaatschap of neutraliteit, in Groot-Brittannië 20% neutraliteit kiest, in de Bondsrepubliek 14, Nederland 17 en Noorwegen 15%. Alleen in Frankrijk sprak 40% zich voor neutraliteit uit.²² Die cijfers zijn niet helemaal vergelijkbaar, omdat de Fransen met neutraliteit niet zozeer neutralis-

²¹ Zie 15, blz. 7.

²² Zie 15, blz. 8.

me, maar nationale onafhankelijkheid bedoelen. Uit de gegevens over een aantal landen blijkt dat neutraliteit overigens aanzienlijk populairder is onder de hoogst opgeleiden en waarschijnlijk de invloedrijkere delen van het publiek. In de Bondsrepubliek en Nederland sprak 29, respectievelijk 25% van degenen met een academische opleiding zich uit voor neutraliteit. In Frankrijk is het omgekeerd: hoe beter de opleiding, hoe minder men voor neutraliteit is.²³ Wellicht houdt dat verschil dus zowel verband met de gevoelsmatige betekenis van het woord neutraliteit in Frankrijk (= nationale onafhankelijkheid) als met de inhoud van de Franse universitaire opleiding.

Er is helaas onvoldoende kwantitatief materiaal om de hypothese te toetsen dat de wens neutraal te zijn, in West-Europa toeneemt. Wèl is de defensiebereidheid in West-Europa in het algemeen betrekkelijk gering. De overheersende mening in de vijf genoemde landen is, dat de defensie-uitgaven niet moeten worden verhoogd. Ongeveer de helft van het publiek wenst ze op het huidige niveau te handhaven, ongeveer een derde wil ze verlagen. In de grootste drie Westeuropese NAVO-landen is de wens tot verlaging van de defensieuitgaven echter duidelijk minder groot dan in de kleine landen.²⁴

Vergelijken wij de Europese cijfers over defensiebereidheid met die van het Amerikaanse publiek, dan blijkt een duidelijk contrast. In de VS bleek in januari 1981 een absolute meerderheid de defensie-uitgaven niet te hoog, maar juist te laag te vinden.²⁵

Hoe verklaart men deze geringe Europese steun voor het defensiebudget? Ten eerste wordt onder een aanzienlijk deel van het Westeuropese publiek een Russische dreiging niet zo ernstig ervaren. Ten tweede zijn er de bekende economische problemen en is er een geringe bereidheid op andere uitgavenposten, zoals sociale zekerheid, te bezuinigen ten behoeve van de de-

²³ Zie 15, blz. 8.

²⁴ Zie 15, blz. 9 en 10.

²⁵ Zie 15, blz. 11.

fensie. Ten derde is er vooral bij de kleinere NAVO-leden het gevoel dat wat men aan defensie bijdraagt, toch weinig invloed heeft op de totale situatie. Ten vierde blijkt er vertrouwen te bestaan in de Amerikaanse defensie-inspanning als een substituut voor de eigen opofferingen. En ten vijfde heeft het Westeuropese publiek een grote voorkeur voor wapenbeheersingsonderhandelingen en détente boven een politiek van kracht.²⁶

Voorals in de kleinere NAVO-landen blijkt een gevoel te bestaan dat de bijdrage van hun land slechts een bepaald minimum behoeft te bereiken en verder niet dringend is. Belgische en Deense opiniecijfers suggereren dat men de eigen NAVO-bijdrage zó gering en onbelangrijk vindt dat het futiel is daarvoor verder offers te brengen. In 1980 bleek een relatieve meerderheid van de Belgen de eigen defensie-inspanning niet erg nuttig te vinden. Meer dan de helft meende dat de Belgische strijdkrachten niet in staat waren aan hun verplichtingen te voldoen. Ook in Denemarken bleek in dat jaar bijna de helft de overtuiging te hebben dat het land zijn NAVO-verplichtingen niet nakwam, en ruim de helft meende dat het land een aanval niet lang genoeg zou kunnen ophouden totdat de hulp van de NAVO-bondgenoten zou zijn gearriveerd. Een relatieve meerderheid meende dan ook dat het niet nodig was de Deense bijdrage te verhogen, ook al kwam men de NAVO-verplichtingen niet na. Typisch is dat dit gevoel van onverschilligheid sterk blijkt samen te hangen met de overtuiging dat defensie al of niet zinvol is. Onder degenen die meenden dat de Deense defensie mogelijk is, waren er driemaal zo veel die een verhoging van de defensie-uitgaven voorstonden, dan onder degenen die meenden dat defensie niet mogelijk is.²⁷

Daarmee in overeenstemming is ook het algemene gevoelen, zowel bij kleinere als bij grotere bondgenoten dat, als een aanval plaatsvindt, men op de Verenigde Staten kan rekenen. In het begin van 1981 hadden ruime meerderheden in

²⁶ Zie 15, blz. 11.

²⁷ Zie 15, blz. 12 en 13.

TABEL 5
Plaatsing van moderne kernwapens (LRTNF) in West-Europa, maart 1981

	Engeland	Frankrijk	Bondsrepubliek	Italië	Nederland
Voor plaatsing	57%	42%	44%	44%	44%
Tegen plaatsing	29%	32%	29%	48%	51%
Geen mening	14%	26%	27%	8%	5%

Vraagstelling. Bent u vóór of tegen plaatsing van NAVO-kernwapens, mede gezien in het licht van de SS-20, terwijl op dit moment de NAVO hier geen vergelijkbare raketten tegenover heeft staan?

Engeland, Noorwegen, Frankrijk, Nederland en Duitsland er tamelijk of veel vertrouwen in dat de Verenigde Staten hen zouden helpen. Slechts een op de twintig had er geen enkel vertrouwen in. Opmerkelijk is dat de trendontwikkeling toont dat het vertrouwen in de Amerikaanse commitment weer toeneemt na het laagtepunt in 1975, toen Amerika zich uit Vietnam terugtrok.²⁸

Een relatieve meerderheid in een aantal West-europese landen geeft de voorkeur aan wapenbeheersingsonderhandelingen boven versterking van de NAVO-strijdkrachten als methode om de veiligheid te vergroten. Deze voorkeur voor wapenbeheersing bleek ook hieruit, dat slechts een op de tien bereid zou zijn wapenbeheersingsonderhandelingen stop te zetten als Polen door de Sovjet-Unie zou worden bezet. In dezelfde richting wijst de voorkeur voor ontspanning. Twee derden van de Duitsers en de helft van de Fransen meenden in februari 1981, dat een politiek van verzoening ten opzichte van de Sovjet-Unie beter was dan een politiek van kracht. In de Verenigde Staten geeft een absolute meerderheid de voorkeur aan een politiek van kracht.²⁹

Over het algemeen is er in de vijf eerder genoemde Europese landen ook een sterke weerstand tegen de plaatsing van moderne kernwapens, zoals blijkt uit tabel 5.³⁰

Velen menen dat geringe defensiebereidheid voornamelijk een generatieprobleem is. De opiniepeilingen laten echter weinig zien van een

consequent verschil tussen leeftijdsgroepen ten aanzien van veiligheidsvragen. Van veel groter belang dan leeftijd blijkt politieke-partijvoorkeur te zijn. Communisten en socialisten zijn het duidelijkst in hun tegenstand tegen de NAVO, defensie-uitgaven en modernisering van de kernwapens. Nederland is een goed voorbeeld van samenhang tussen partijvoorkeur en defensie. Twee derden van de kiezers van de VVD zijn vóór plaatsing van moderne kernwapens op Nederlands grondgebied. Het CDA is half-half verdeeld, en aan de linkerkant zijn twee derden van de kiezers van de PvdA tegen de aanwezigheid van nucleaire wapens op Nederlands grondgebied.³¹ Cijfers uit Engeland en België wijzen in dezelfde richting.³²

Uit deze cijfers mag worden geconcludeerd dat het brede publiek in de grote landen in meerderheid niet pacifistisch-neutralistisch is ingesteld, doch dat de houding toch minder pro-defensie is dan in de VS. Kijkt men echter naar leidende politieke groeperingen in Europa, dan blijkt dat daar de steun voor andere veiligheidsconstructies dan de NAVO naar verhouding groter is dan onder de gewone man. Zweeds onderzoek naar de meningen van kandidaten voor het Europese Parlement in het voorjaar van 1979 toonde dat 37% van de kandidaten vóór de NAVO was, 37% de voorkeur gaf aan een meer onafhankelijke Europese defensieopstelling, en dat 23% de behoefte aan defensie wenste te verminderen door zich meer naar de belangen van de Sovjet-Unie te schikken. Deze voorkeur, een duidelijke manifestatie van pacifistisch-neutralisme, werd door bijna twee derden van de socialistische kandidaten gesteund. Frappant was dat de

²⁸ Zie 15, blz. 13.

²⁹ Zie 15, blz. 14.

³⁰ International Communication Agency, (1981)(sep.).

³¹ NIPO-peiling (1981).

³² Zie 15, blz. 17.

meeste kandidaten een voldoende defensie overigens aanzienlijk minder belangrijk vonden dan allerlei andere doeleinden voor de gemeenschapslanden. Speciaal de kandidaten uit de kleinere landen gaven zelden defensie op als een prioriteitsonderwerp. Daaruit blijkt eens te meer dat de defensiebereidheid in West-Europa in het algemeen negatief met de omvang van een land correleert.³³

Factoren

In het voorgaande is al een aantal factoren naar voren gekomen die neigingen naar pacifistisch-neutralisme kunnen verklaren. Genoemd is al de partijpolitieke keus, met name de factor communisme en links-socialisme. Pacifistisch-neutralisme kan de behoefte bevredigen geen partij te kiezen tussen het Sovjetrussische communisme en de Westerse democratie met haar markteconomie. Deze samenhang tussen binnenlands-politieke cultuur en buitenlands-politieke oriëntatie blijkt, a contrario, uit de scherpe, vaak in morele termen vervatte verwerping van neutraliteitsneigingen door de Verenigde Staten, waar de nadruk zeer sterk ligt op de vrije markteconomie en de liberale democratie. Dat blijkt ook uit de positievere benadering van pacifistisch-neutralisme juist in die Westeuropese landen waar het aandeel van de overheid in de economie buitengewoon groot is geworden en het politiek-economische stelsel zich beweegt tussen een markteconomie en een centraal geleid stelsel in.

Een tweede factor is de omvang van het land, zo bleek reeds hiervoor. In de kleinere landen is men eerder geneigd de eigen defensie-inspanning onbelangrijk te vinden. Veiligheid is een collectief goed dat vooral door de grotere bondgenoten wordt verzorgd en waarop de kleinere zonder veel risico kunnen bezuinigen.

Minstens zo belangrijk als de omvang lijkt de religieuze factor. Een verband tussen religie en pa-

³³ R. Inghart, C. Sorensen, I. Gordon en I. J. Rabier — European security: attitude of candidates to the European Parliament. *Scand. political studies* 111(4).

cifistisch-neutralisme wordt gesuggereerd door het feit dat het pacifistisch-neutralisme het sterkst is in de protestantse landen in Europa. Het is niet het traditionele calvinisme, maar een gesecculariseerd, naar socialisme neigend protestantisme dat de vredesbeweging stimuleert. Het op de persoonlijke, vrome beleving gerichte, verticale geloof is meer en meer horizontaal uitgewerkt naar een religieuze beleving van de relatie tussen de mens en de mensheid, die zijn uitdrukking vraagt in politieke actie, gericht op een betere wereld: een *civitas dei in de civitas mundi*, en niet pas erna.

Al in de jaren '50 en '60 namen leidende Duitstalige theologen stelling tegen de bewapening. Theologen als Karl Barth, Niemöller, Gollwitzer en Moltmann vervulden een leidende rol. Moltmann ontwikkelde de stelling dat „de kerk samen met de maatschappijcritici de status quo moet afzweren van de hoop op het toekomstige uit”.³⁴ Gollwitzer stelde op de Kirchentag in 1977: „De kerk mag niet langer bescherming door de kernwapens aanvaarden”. Deze uitspraak wordt vaker geciteerd dan hetgeen hij erop liet volgen: „ik wil niet langer door het prikkeldraad van de westelijke bezetting tegen inlijving in de DDR worden beschermd”.³⁵

Ook in andere kerken hebben zich ontwikkelingen voorgedaan in de richting van wat men kan noemen: religieus geïnspireerd, humanitair communisme. Dat blijkt uit de oecumenische beweging, die haar houding tegenover tirannieke ideologieën sinds de jaren '60 aanzienlijk in socialistische richting heeft veranderd. Typisch is, dat in de Wereldraad van Kerken kritiek op het Westen gewoon is geworden en dat de weinige kritiek op de situatie in de Sovjet-Unie of communistische ontwikkelingslanden vaak eufemistisch gematigd is. De Duitse theologe Dorothee Sölle stelde nog onlangs: „De NAVO is onze onderdrukker. Daarvan moeten wij ons bevrijden . . .”.³⁶

³⁴ J. Moltmann — *Theologie der Hoffnung*. Kaiser, München (1964)29.

³⁵ *EPD-Dokumentation* (1977)(32-33)113.

³⁶ *Haagse Crt* (1981)(20 juni).

Bij de pacifistisch-neutralistische beweging valt ook een grote belangstelling voor de Derde Wereld op en voor het kernenergievraagstuk. De zaken, waarvoor men strijdt, worden aaneenge-regen in één politieke benadering waarin de Noord-Zuid- en Oost-Westproblematiek alsmede het verzet tegen kernenergie worden gezien als drie aspecten van een en hetzelfde probleem, namelijk de verwerpelijkheid van de Westerse maatschappij.

De sterke politisering van sommige kerken verleidde de Amerikaanse historicus Laqueur in zijn bekende artikel over Hollanditis tot de snedige opmerking: „Er was een tijd dat de paus zei meer van de astronomie begrepen te hebben dan Galileo. Tegenwoordig meent de Wereldraad van Kerken dat hij meer van de politiek begrijpt dan de politici”.³⁷ Een aardige vergelijking, die overigens niet opgaat, omdat politiek geen wetenschap is.

Als verklaringen heb ik nu genoemd: politieke ideologie, grootte van het land, en gesecculariseerd protestantisme. Een volgende verklarende factor is anti-Amerikanisme en daarmee samenhangend een gebrek aan onderscheid tussen beide supermogendheden. Terwijl men in het algemeen weinig sympathie voor de Sovjet-Unie opbrengt, meent menigeen toch, dat de Sovjet-Unie in het algemeen een niet minder vredelievende indruk maakt dan de Verenigde Staten. In het bijzonder degenen die menen in Amerika's nadruk op militaire macht „fascistische” trekken te onderscheiden, die zeer kritisch staan tegenover de rol van de VS in Midden- en Zuid-Amerika, en wie het totalitaire karakter van het communisme weinig vrees inboezemt, zijn tot anti-Amerikanisme geneigd.

Behalve een vaag anti-Amerikanisme moet ook een concrete afkeer van de regering Reagan worden genoemd. Vooral de harde toon, de nadruk op militaire kracht en het scherpe anticommunisme hebben veel Europeanen aan het schrikken gemaakt. Ook moet de ontwikkeling

³⁷ W. Laqueur – Hollanditis: a new stage in European neutralism. *Commentary* (1981)(aug.)22.

van de wapentechnologie als aparte factor worden genoemd: de niet aflatende wapenwedloop, de discussie over het verhoogde-stralingswapen en de voorgestelde modernisering van kernwapens. De gedachte, dat de bewapening geheel uit de hand loopt en een nucleaire oorlog in West-Europa steeds minder onwaarschijnlijk wordt, versterkt de angst voor en afkeer van defensie.

Conclusies

Ten eerste blijkt uit de opiniecijfers dat het verschil tussen het regeringsbeleid van Amerika en het beleid van een groot aantal Westeuropese NAVO-leden wordt weerspiegeld in het verschil van de publieke opinie aan beide zijden van de Noordatlantische oceaan. Ten tweede blijkt dat het Westelijke bondgenootschap toch nog steeds door een ruime meerderheid wordt gesteund en dat strikte neutraliteit slechts de voorkeur is van een kleine minderheid. Groter is echter het pacifistisch-neutralisme, een stroming die gedeeltelijk nog niet de NAVO uit wil maar wél de defensie wil verminderen, atoombwapens wil afschaffen en de indamming van de Sovjetrussische invloed wil vervangen door ontspanning. Deze stroming is sterk genoeg om te kunnen concluderen dat onder de nominale steun voor het NAVO-lidmaatschap toch een groot deel van het Westeuropese publiek het NAVO-beleid niet in al zijn consequenties wil volgen. Zeven op de tien West-Europeanen verzetten zich tegen verhoging van het defensiebudget. Slechts een van de twee is voorstander van plaatsing van moderne kernwapens. Er is een duidelijke voorkeur voor wapenbeheersing en ontspanning boven een politiek van sterkte. De Westeuropeaan ziet wél graag een sterk Amerika, maar dat land moet niet nog sterker zijn dan de Sovjet-Unie, en moet duidelijk alle mogelijkheden voor wapenbeheersing en ontspanning benutten.

De Verenigde Staten en de regeringen van de meeste Westeuropese landen verzetten zich tegen het pacifistisch-neutralisme in Europa. Zij hebben echter nog niet de formules gevonden die de groei van deze brede beweging kan remmen.

Wie meent dat de pacifistisch-neutralistische stroming reële hoop biedt op vermindering van de oorlogskans en verzachting van de Oost-Westspanningen, zal zich over het onvermogen van het establishment een dam op te werpen geen zorgen maken. Hij zal het juist toejuichen. Maar wie bevreesd is dat deze stroming de oorlogskans in West-Europa niét vermindert en juist tot gevolg heeft dat de relatieve macht van de SU ten opzichte van West-Europa en de rest van de wereld alleen nog maar verder zal toenemen, die zal het pacifistisch-neutralisme willen terugdringen, vreemde dat in de Sovjet-Unie de bewapening zal voortgaan, mede omdat het Kremlin niet wordt gehinderd door demonstraties, georganiseerde politieke oppositie, een kritische pers, of een naar evenwicht tenderend marktbestel dat een langdurige verwaarlozing van de produktie van voedsel en andere consumptieartikelen niet zou tolereren.

Wie militaire macht door tegenmacht wil neutraliseren, en tot zijn spijt geen doelmatige middelen vindt om dat zonder wapens te doen, is gedwongen een machtsevenwichtspolitik te volgen die in het nucleaire tijdperk atoomwapens vereist. Volg ik deze gedachtelijn, dan kom ik tot een aantal conclusies over de wijze waarop de groei van het pacifistisch-neutralisme misschien kan worden gekeerd.

Ten eerste dienen de Westerse politici hun kiezers ervan te overtuigen dat zij al het mogelijke doen om een doelmatig wapenbeheersings- en ontspanningsbeleid te voeren. In het bijzonder de Amerikaanse regering heeft haar public relations op dat gebied ernstig verwaarloosd en de Sovjet-Unie kansen geboden — ondanks de overrompeling van Afghanistan, de druk op Polen en haar snelle militaire opbouw — toch de indruk van vredelievendheid bij een deel van het publiek te wekken.

Een tweede, hieraan verwant, punt is dat veel politici, opinieleiders en wetenschapsmensen het eigen publiek slecht voorlichten. Er worden veel halve of hele onwaarheden verkondigd over

de oorzaken van de spanning en de aard van het Westerse defensiebeleid. Vooral in Nederland heeft in de laatste tien jaar tegenover de grote activiteit van de pacifistisch-neutralistische stroming een weinig actieve, weinig inspirerende verdediging van het NAVO-beleid gestaan. Het Nederlandse establishment maakt soms een bange indruk.

Een derde punt is, dat West-Europa, met uitzondering van Frankrijk, relatief te weinig verantwoordelijkheid draagt voor de eigen veiligheids-situatie. Onze rol in de defensie, wapenbeheersing en ontspanningspolitiek wordt te zeer overvleugeld door de VS. Uit de vlucht van oppositiepartijen in radicale ideeën en uit het naar verhouding scherpere verval van defensiebereidheid en onafhankelijkheidszin in de kleinere Noordwesteuropese landen mag blijken, dat het niet dragen van eigen verantwoordelijkheid op den duur het verantwoordelijkheidsgevoel en realisme ondermijnt. Het lijkt mij dat enige verschuiving, een devolutie, van verantwoordelijkheden van de VS naar West-Europa nodig is. De „silver lining” van de wrijving tussen de regering Reagan en Westeuropese regeringen is, dat die de Westeuropese landen ertoe zou kunnen brengen, gezamenlijk een grotere rol op te eisen.

Persoonlijk hoop ik dat de Atlantische alliantie zich zal ontwikkelen naar het model van de „unequal dumb-bell”, een halter met een harde bol — de VS — en een wat grotere maar zachtere bol, een Westeuropese confederatie. Om dat te bereiken zal het veiligheidsbeleid in de jaren '80 hibrydisch moeten zijn. Europa bevindt zich thans in een hibrydische situatie, namelijk halverwege een verzwakt Atlantisch systeem en een statenbond.

Naar mijn mening zullen de soms op gespannen voet staande vereisten van de alliantie moeten worden verzoend met die van de Europese samenwerking. Een langzaam toenemende defensiesamenwerking onder Europese sleutellanden in de NAVO zal de lastenverdeling in de NAVO

evenwichtiger maken, de wellicht wat verminderde geloofwaardigheid van de Amerikaanse garantie aan Europa enigszins compenseren, Amerika vrijer maken voor de bescherming van

vitale Westerse waarden en belangen buiten de NAVO-sfeer, en in West-Europa het gevoel doen toenemen zelf verantwoordelijkheid te kunnen dragen.

M
iC

MILITAIRE SPECTATOR

Maandelijks ontvangen de leden van de Vereniging de Militaire Spectator.

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval in te lichten.